

MLJ

مجله حقوق پزشکی

ویژه نامه نوآوری حقوقی، ۱۴۰۰

Journal Homepage: <http://ijmedicallaw.ir>

مقاله پژوهشی

نوآوری‌های اصلاحات قانون صدور چک و خلاءهای قانونی آن

محمدتقی حاجی علی^۱، داوود اندرز^۲

۱. کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دماوند (دماوند)، تهران، ایران.

۲. استادیار، گروه حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دماوند (دماوند)، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: چک به عنوان ابزار پرداخت نقدی البته در بسیاری موارد به عنوان ابزاری برای پرداخت‌های وعده‌دار، از اقبال گسترده‌ای نزد اشخاص برخوردار بوده به همین جهت در بسیاری معاملات اعم از تجاری یا غیرتجاری مورد استفاده قرار می‌گیرد و بر این اساس منطقی است که بیش از هر موضوع دیگری مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته و البته مورد آزمون و خطای متعددی نیز قرار گرفته است.

مواد و روش‌ها: این تحقیق از نوع نظری بوده روش تحقیق به صورت توصیفی تحلیلی می‌باشد و روش جمع‌آوری اطلاعات بصورت کتابخانه‌ای است و با مراجعه به اسناد، کتب و مقالات صورت گرفته است.

یافته‌ها: در قانون جدید برای بانک‌ها در ارتباط با چک، تعهدات مختلفی در نظر گرفته شده است. در راستای انجام تعهدات مزبور نیز خلاءهایی از جمله ابهام در رفع سوءاثر از چک، ابهام در مفهوم خسارت بر اشخاص ثالث وجود دارد.

ملاحظات اخلاقی: در تمام مراحل نگارش پژوهش حاضر، ضمن رعایت اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

نتیجه‌گیری: قانون جدید نسبت به اصلاحات قبلی قانون چک از پویایی و انطباق بهتری با شرایط واقعی جامعه برخوردار است و این ظرفیت وجود دارد که خلاءهای این قانون در قالب آیین‌نامه‌های اجرایی آن با ذکر جزئیات، شفاف شده و مورد استفاده ذی‌نفعان قرار گیرد.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۲۳

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۱۰/۲۵

واژگان کلیدی:

اسناد تجاری

چک

تعهدات بانک‌ها

قانون چک

* نویسنده مسؤؤل:

داوود اندرز

آدرس پستی: ایران، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دماوند (دماوند)، گروه حقوق خصوصی.

کد پستی: ۷۸۹۱۱-۳۹۷۸۱

تلفن: ۰۲۲-۷۶۳۰۱۲۲۵

پست الکترونیک:

davood.andarz@gmail.com

۱. مقدمه

کتابخانه‌ای است و با مراجعه به اسناد، کتب و مقالات صورت گرفته است.

۴. یافته‌ها

در قانون جدید برای بانک‌ها در ارتباط با چک، تعهدات مختلفی در نظر گرفته شده است. بانک‌ها مکلفند برای ارائه دسته چک به مشتریان خود، صرفاً از طریق سامانه صدور یکپارچه چک (صیاد) نزد بانک مرکزی اقدام کنند. این سامانه پس از اطمینان از صحت مشخصات متقاضی با استعلام از سامانه نظام هویت‌سنجی الکترونیکی بانکی و نبود ممنوعیت قانونی، حسب مورد نسبت به دریافت گزارش اعتباری از سامانه ملی اعتبارسنجی اقدام کرده و متناسب با نتایج دریافتی، سقف اعتبار مجاز متقاضی را محاسبه و به هر برگه چک شناسه یکتا و مدت اعتبار اختصاص می‌دهد. حداکثر مدت اعتبار چک از زمان دریافت دسته چک سه سال است و چک‌هایی که تاریخ مندرج در آن‌ها پس از مدت اعتبار باشد، مشمول این قانون نمی‌شوند. بانک مرکزی مکلف است با جمع‌آوری اطلاعات گواهی‌نامه‌های عدم پرداخت و آرای قطعی محاکم درباره چک در سامانه یکپارچه خود، امکان دسترسی برخط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری را به سوابق صدور و پرداخت چک و همچنین امکان استعلام گواهی‌نامه‌های عدم پرداخت را برای مراجع قضایی و ثبتی از طریق شبکه ملی عدالت ایجاد کند. قوه قضائیه نیز مکلف است امکان دسترسی برخط بانک مرکزی به احکام ورشکستگی، اعسار از پرداخت محکوم‌به و همچنین آرای قطعی صادر شده درباره چک‌های برگشتی را از طریق سامانه سجل محکومیت‌های مالی فراهم کند. مع الوصف، در صورت تخلف از هر یک از تکالیف مقرر در این قانون برای بانک‌ها یا مؤسسات اعتباری اعم از دولتی و غیردولتی، کارمند خاطی و مسؤول شعبه مربوط حسب مورد با توجه به شرایط، امکانات، دفعات و مراتب به مجازات‌های مقرر در ماده (۹) «قانون رسیدگی به تخلفات اداری مصوب ۷/۹/۱۳۷۲ محکوم می‌شوند که رسیدگی به این تخلفات در صلاحیت بانک مرکزی است.

چک به عنوان ابزار پرداخت نقدی البته در بسیاری موارد به عنوان ابزاری برای پرداخت‌های وعده‌دار (جدای از اینکه از تمام ویژگی‌ها و اصول حاکم بر اسناد تجاری برخوردار است به جهت ضمانت اجراهای کیفری، ثبتی و حقوقی برای امضاکنندگان و بالتبع حمایت‌های خاص قانونی از دارنده)، از اقبال گسترده‌ای نزد اشخاص برخوردار بوده به همین جهت در بسیاری معاملات اعم از تجاری یا غیرتجاری مورد استفاده قرار می‌گیرد و بر این اساس منطقی است که بیش از هر موضوع دیگری مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته و البته مورد آزمون و خطای متعددی نیز قرار گرفته است. در قانون جدید چک تغییرات و نوآوری‌های متعددی ایجاد شده است. ایجاد تسهیلات جدید برای پیگیری چک‌های بلامحل از جمله امتیازهای این قانون برای دارندگان چک است. در قانون جدید صدور اجرائیه بدون رسیدگی ماهوی در دادگاه امکان‌پذیر است.

حال با در نظر گرفتن این مسائل، پرسش اصلی این است که نوآوری‌های قانون جدید چک در خصوص تعهدات بانک‌ها چگونه است و همچنین چه خلاءهایی در قانون جدید وجود دارد؟ فرضیه‌ای که در پاسخ به این پرسش در پژوهش حاضر مورد بررسی قرار می‌گیرد این است که، قانون جدید نسبت به اصلاحات قبلی قانون چک از پویایی و انطباق بهتری با شرایط واقعی جامعه برخوردار است، مع الوصف در فضای عمل با چالش‌هایی نیز مواجه است که چالش‌های مزبور از طریق طراحی و تصویب آیین‌نامه‌های مناسب قابل حل و فصل می‌باشند.

۲. ملاحظات اخلاقی

در تمام مراحل نگارش پژوهش حاضر، ضمن رعایت اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۳. مواد و روش‌ها

این تحقیق از نوع نظری بوده روش تحقیق به صورت توصیفی تحلیلی می‌باشد و روش جمع‌آوری اطلاعات بصورت

۵. بحث**۵-۱. پیشینه تحقیق**

مقاله نسرين براتی تحت عنوان «مقایسه قانون صدور چک و قانون تجارت» که در سال ۱۳۹۹ به چاپ رسیده است. از نظر نویسنده، از آنجا که قانون تجارت و قانون صدور چک «قوانین مورد استناد در مسائل چک می‌باشند از بررسی وجوه اختلاف و اشتراک این دو قانون آشکار می‌شود که قانون صدور چک سعی در حمایت هرچه بیشتر از دارنده با حسن نیت این سند داشته که موجب تحکیم هرچه بیشتر اعتبار آن در جامعه می‌شود. در زمینه مقایسه حقوق مورد حمایت دارنده در قانون چک و قانون تجارت باید گفت قانون تجارت به عنوان قانون پیش‌تاز در زمینه چک بسیاری از حقوق دارنده چک همانند حق مطالبه وجه و یا مسئولیت تضامنی متعهدین چک را به رسمیت شناخته است و در قانون صدور چک تعرضی نسبت به حقوق موجود در قانون تجارت وجود ندارد و در مواردی نظیر مسئولیت ضامنین و ظهرنویسان نیز قانون صدور چک سکوت کرده است و این مهم را به قانون تجارت واگذار کرده است اما مواردی نیز وجود دارد که قانون صدور چک به درستی توانسته است از حقوق دارنده چک حمایت‌هایی به عمل آورد که در قانون تجارت پیرامون آن شبهه وجود داشته و یا به طور کلی در برابر آن سکوت شده است پیرامون این موارد می‌توان به مواردی نظیر حمایت از دارنده چک وعده‌دار و یا ایجاد مسئولیت تضامنی میان صاحب حساب و نماینده به منظور اعتباربخشی هرچه بیشتر به چک اشاره کرد. در کنار این مزایای پیش‌بینی مواردی جدیدی نظیر مسئولیت کیفری صادرکننده چک و امکان وصول آن از طریق اجرای ثبت» دارنده در موضع ایمن‌تری نسبت به حقوق تجارت قرار داده است. در نتیجه می‌توان گفت قانون صدور چک نسبت به قانون تجارت حمایت‌های وسیع‌تری از دارنده چک داشته است (۱).

مقاله «مزیت قانون صدور چک بر قانون تجارت در خصوص حقوق دارنده چک» نوشته ایوب عسکری که در سال ۱۳۹۸ به چاپ رسیده است. در این مقاله به بررسی مزایای قانون چک نسبت به قانون تجارت در بحث حقوق دارنده چک پرداخته

شده است. از نظر نویسنده، قانون چک به دلیل جدید بودن و انطباق با نیازهای روز، نسبت به قانون تجارت بهتر می‌تواند حقوق دارنده چک را تضمین نماید (۲).

۵-۲. نوآوری تحقیق با عنایت به تحقیقات مشابه

اغلب مقالاتی که در حال حاضر وجود دارند، با تمرکز بر قانون سابق نوشته شده‌اند؛ همچنین در ارتباط با پژوهش‌هایی که بر پایه اصلاحات جدید صورت گرفته است باید دقت داشت که موضوع مسئولیت کیفری ناشی از صدور چک بلامحل و تعهدات صادرکننده و دارنده چک، مهم‌ترین مسئله‌ای می‌باشد که مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. اما در پژوهش حاضر هدف ما، بررسی تعهدات بانک‌ها می‌باشد.

۵-۳. اهمیت و ضرورت پژوهش

امروزه با توجه به توسعه روزافزون روابط اشخاص و افزایش حجم معاملات، کمتر کسی است که در معاملات حجیم خود از پول به عنوان ابزار پرداخت استفاده کند؛ بلکه غالباً در معاملات داخلی از چک استفاده می‌شود. لذا شناخت دقیق حقوق و تعهدات دارنده و صادرکننده چک با در نظر گرفتن تعهدات بانک‌ها به عنوان یک بازیگر مهم در فرآیند صدور چک، بسیار مهم و ضروری است. در همین حال با توجه به اینکه قانون صدور چک پس از تصویب آن در سال ۱۳۵۵، طی ادوار مختلف و در چند مرحله، در معرض تغییر بوده و اصلاحات یاد شده بر مبنای شرایط اقتصادی و اقتضائات حاکم آن دوره بوده است، طی سال‌های اخیر مجلس شورای اسلامی مجدداً با مشارکت دستگاه‌های ذی‌ربط، نسبت به انجام تغییراتی با رویکرد کاهش تعداد چک‌های برگشتی و افزایش اعتبار چک اقدام کرد. قانون جدید چک که در سال ۱۳۹۷ به تصویب رسید دارای نوآوری‌هایی است که شناخت این نوآوری‌ها از اهمیت و ضرورت بالایی برخوردار است. با توجه به اینکه امروزه چک به عنوان یک جانشین برای پول نقد و یکی از مهمترین اسناد برای دریافت و پرداخت در معاملات بازرگانی و داد و ستد بین اشخاص حقیقی و حتی اشخاص حقوقی مورد استفاده قرار می‌گیرد، همواره حجم بالای

کاغذی، مانند قابلیت تعقیب کیفری و مسئولیت تضامنی صادرکننده و ضامن در مورد چک الکترونیکی حاکم دانسته شده است. ۳. به استناد مفهوم ماده ۱۴ قانون تجارت الکترونیکی، برای چک الکترونیکی از اداره ثبت اجرائیه صادر نمی‌شود، اما می‌توان طبق ماده و همین قانون فعلی، از دادگاه درخواست صدور اجرائیه کرد. ۴. شرایط شکلی صدور چک الکترونیک مانند چک کاغذی است، یعنی در آن نیز باید نام دارنده، مبلغ، تاریخ پرداخت و سایر شرایط درج شود. امضای این چک‌ها به صورت امضای الکترونیک ثبت می‌شود. ۵. بانک مرکزی باید ظرف یک سال، سازوکارهای اجرائی و سامانه الکترونیکی صدور چک الکترونیکی را ایجاد کند (۳).

بر اساس تبصره الحاقی به ماده یک قانون صدور چک (برابر ماده یک قانون اصلاحی جدید)، قوانین و مقررات مرتبط با چک حسب مورد راجع به چک‌هایی که به شکل الکترونیکی (داده پیام صادر می‌شوند نیز لازم‌الرعايه است. بر این اساس، مقررات قانون تجارت اعم از شرایط اساسی و شکلی صدور چک در مواد ۳۱۰ و ۳۱۱، مسئولیت تضامنی موضوع ماده ۲۴۹، درخواست صدور قرار تأمین خواسته موضوع ماده ۲۹۲ ق.ت و بند «ج» ماده ۱۰۸ قانون آیین دادرسی مدنی، انواع چک مقرر در ماده یک قانون صدور چک، ضمانت اجرای ثبتی، اخذ خسارت تأخیر تأدیه از تاریخ چک، ضمانت اجراهای کیفری و حقوقی نسبت به صادرکننده و صاحب حساب و سایر مسئولان سند در صورت وجود، مقررات قانون تجارت الکترونیک و... از جمله مواردی است که به اقتضای مورد، نسبت به این چک‌ها قابل اعمال خواهد بود (۴).

به هر حال صدور و انتقال چک الکترونیکی، مستلزم فراهم نمودن امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری بوده و علاوه بر این، برای صدور و انتقال چک الکترونیکی، انجام امور آموزشی و پیش‌بینی امور امنیتی ضروری است. با فراهم شدن شرایط صدور چک الکترونیکی، صدور آن بر خلاف چک سنتی (کاغذی) هر چند از نظر وجود شرایط ماهوی و شکلی و ماهیت عمل حقوقی تا حدود زیادی یکسان است و از این حیث ماهیت آن از هر جهت یکی است، ولی صدور و انتقال چک الکترونیکی از دو جهت با چک سنتی متفاوت است. به

پرونده‌های مربوط به چک‌های برگشتی در محاکم، نشان‌دهنده نقص‌هایی در قانون مربوط به چک بوده است. زیرا از بزرگترین معضلاتی که شمار زندانیان غیرعمد را امروزه در کشور افزایش داده چک برگشتی است. همین امر بررسی نوآوری و تغییرات قانون جدید چک را امری ضروری ساخته است.

۴-۵. محدودیت‌های پژوهش

با در نظر گرفتن متغیرهای پژوهش حاضر، در ارتباط با محدودیت‌های تحقیق باید عنایت داشت که موضوع تعهدات صادرکننده، دارنده و به طور کلی اطراف چک، در دایره موضوعات پژوهش حاضر قرار ندارد؛ بلکه در این پژوهش صرفاً به مطالعه وضعیت تعهدات بانک‌ها پرداخته خواهد شد.

۵-۵. نوآوری‌های قانون جدید در خصوص تعهدات بانک

در این قسمت تلاش شده، نوآوری‌های قانون جدید در خصوص تعهدات بانک‌ها بررسی شود.

۵-۵-۱. صدور چک الکترونیک

مطابق ماده ۱، قانون جدید اصلاحی چک، متن زیر به عنوان یک تبصره به ماده (۱) قانون صدور چک، مصوب ۱۳۵۵/۴/۱۶ و اصلاحات و الحاقات بعدی آن الحاق می‌گردد: تبصره - قوانین و مقررات مرتبط با چک، حسب مورد راجع به چک‌هایی که به شکل الکترونیکی (داده پیام) صادر می‌شوند نیز لازم‌الرعايه است. بانک مرکزی مکلف است ظرف مدت یک سال پس از لازم‌الاجراء شدن این قانون، اقدامات لازم در خصوص چک‌های الکترونیکی (داده پیام) را انجام داده و دستورالعمل‌های لازم را صادر نماید.

در این ماده، چک الکترونیکی به رسمیت شناخته شده است. درباره چک الکترونیکی نکات زیر حائز اهمیت است: ۱. چک الکترونیک به این معنا است که شخص دارنده حساب جاری به جای صدور چک کاغذی، به موجب امضای الکترونیک به بانک دستور پرداخت مبلغی معین به شخص مشخصی را برای تاریخی خاص صادر کند. ۲. کلیه مقررات راجع به چک

۵-۲-۵. راه‌اندازی سامانه‌های مختلف

یکی از مهمترین نوآوری‌های قانون جدید اصلاحی مرتبط به بانک‌ها، صدور سامانه‌های مختلف است که در این قسمت بررسی می‌شود.

۵-۲-۱. سامانه صیاد (سامانه صدور یکپارچه

الکترونیکی دسته چک)

سامانه «صیاد» که علامت اختصاری عبارت صدور یکپارچه الکترونیکی دسته چک است، به منظور یکپارچه‌سازی فرآیند صدور دسته چک‌های بانکی پیاده‌سازی شده است. این سامانه با متمرکزسازی درخواست‌های دسته چک، امکان اعتبارسنجی صاحبان حساب و امضاء را فراهم ساخته و از اختصاص دسته چک به افراد فاقد صلاحیت و بدسابقه جلوگیری می‌نماید. به منظور حصول اطمینان اشخاص از قبول چک و اطمینان از صحت و اصالت آن و میزان اعتبار صادرکننده چک با اختصاص شناسه منحصر به فرد به هر برگ چک، امکان استعلام و پیگیری وضعیت چک تسهیل می‌گردد و در نتیجه باعث افزایش اعتبار چک در تبادلات مالی کشور و تسهیل معاملات می‌شود. سامانه صیاد با ثبت دسته چک‌های صادر شده، یک بانک اطلاعاتی یکپارچه و مدون از سوابق صدور دسته چک در سراسر کشور ایجاد می‌کند. این سامانه به سفارش بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تهیه شده است، بانک‌های کشور پس از ثبت درخواست در سامانه صیاد و دریافت شناسه استعلام به ازای هر برگ چک اجازه صدور دسته چک برای متقاضیان را پیدا می‌کنند؛ بر این اساس و به موجب میزان چک‌های برگشتی اشخاص و یا مبلغ چک وضعیت شخص از سفید تا قرمز متغیر خواهد بود. یکی از وظایف سامانه مذکور برابر ماده ۴ اصلاحی این است که بعد از ثبت مراتب عدم پرداخت چک در آن توسط بانک، سامانه نسبت به اعطای کد رهگیری به بانک جهت درج آن در گواهینامه عدم پرداخت اقدام نموده و پس از آن برابر ماده ۵ مکرر، مراتب را به صورت برخط به تمام بانک‌ها و مؤسسات اعتباری اطلاع می‌دهد تا بانک‌ها و مؤسسات اعتباری نیز پس از گذشت ۲۴ ساعت و تا هنگام رفع سوءاثر از چک، اقدامات

نظر برخی، در صورتی که از اسناد تجاری الکترونیکی (برات، سفته و چک) به عنوان ابزار پرداخت استفاده شود، زمان پرداخت در آن تفاوتی با اسناد تجاری کاغذی ندارد (۵). ولی دو تفاوت عمده و مهم میان چک الکترونیکی و چک کاغذی وجود دارد؛ اول، از جهت وجود یا عدم وجود محل - یکی از مشکلات عمده چک‌های کاغذی این است که به صورت پرداخت نشدنی (بلامحل) صادر می‌گردد و یا در صورت وجود محل نیز امکان برداشت سریع‌تر آن و یا صدور دستور عدم پرداخت از سوی صادرکننده یا ذی‌نفع وجود دارد. در حالی که در مورد چک‌های الکترونیکی امکان صدور چک پرداخت نشدنی (بلامحل) وجود ندارد (۶). زیرا سیستم‌های صدور چک الکترونیکی به نحوی طراحی شده است که بانک پرداخت‌کننده هنگام صدور چک، مبلغ مندرج در آن را در صورتی که در حساب صادرکننده وجود داشته باشد تأیید می‌کند. و در صورتی که مبلغ ذکر شده در حساب صادرکننده موجود نباشد، سامانه از ادامه فرآیند صدور چک خودداری خواهد نمود. دوم، از جهت صدور چک وعده‌دار، در مورد چک‌های کاغذی و یا هر سند تجاری دیگر، امکان درج تاریخ مقدم و مؤخر در آن به عنوان تاریخ صدور و پرداخت وجود دارد، در حالی که در اسناد تجاری الکترونیکی و به ویژه چک الکترونیکی امکان صدور چک با تاریخ مقدم بر صدور وجود ندارد. نه تنها امکان صدور چک با تاریخ مقدم و مؤخر وجود ندارد، بلکه حتی ساعت صدور چک هم قید و امکان تغییر در آن وجود ندارد (۷).

علاوه بر این تفاوت‌های دیگری نیز بین این اسناد وجود دارد. یکی از جهت تاریخ صدور چک که امکان تغییر و تحریف آن به ویژه مبلغ چک وجود ندارد. دوم از این حیث که ضرورت دارد تمام ارکان و شرایط صدور و انتقال وجود داشته باشد و از این جهت دعوای مربوط به سفید امضا بودن، جعل و تزویر، سرقت و مفقودی در چک و غیره را به شدت کاهش می‌دهد.

مقرر در ماده ۵ مکرر اعم از مسدود نمودن حساب‌ها و کارت‌های صادرکننده و... را انجام دهند (۸).

مطابق ماده ۵ قانون جدید اصلاحی چک، ماده (۶) قانون به شرح زیر اصلاح و سه تبصره به آن الحاق می‌شود: ماده ۶- بانک‌ها مکلفند برای ارائه دسته چک به مشتریان خود، صرفاً از طریق سامانه صدور یکپارچه الکترونیکی دسته چک (صاد) نزد بانک مرکزی اقدام نمایند. این سامانه پس از اطمینان از صحت مشخصات متقاضی با استعلام از سامانه نظام هویت‌سنجی الکترونیکی بانکی و نبود ممنوعیت قانونی، حسب مورد، نسبت به دریافت گزارش اعتباری از سامانه ملی اعتبارسنجی موضوع ماده (۵) «قانون تسهیل اعطای تسهیلات و کاهش هزینه‌های طرح و تسریع در اجرای طرح‌های تولیدی و افزایش منابع مالی و کارایی بانک‌ها، مصوب ۱۳۸۶/۴/۵» یا رتبه‌بندی اعتباری از مؤسسات موضوع بند (۲۱) ماده (۱) «قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۸۴/۹/۱» اقدام نموده و متناسب با نتایج دریافتی، سقف اعتبار مجاز متقاضی را محاسبه و به هر برگه چک شناسه یکتا و مدت اعتبار اختصاص می‌دهد. حداکثر مدت اعتبار چک از زمان دریافت دسته چک سه سال است و چک‌هایی که تاریخ مندرج در آنها پس از مدت اعتبار باشد، مشمول این قانون نمی‌شوند. ضوابط این ماده از جمله شرایط دریافت دسته چک، نحوه محاسبه سقف اعتبار و موارد مندرج در برگه چک، مانند هویت صاحب حساب، مطابق دستورالعملی است که ظرف مدت یک سال پس از لازم‌الاجراء شدن این قانون توسط بانک مرکزی تهیه می‌شود و به تصویب شورای پول و اعتبار می‌رسد. تبصره ۱- بانک‌ها و سایر اشخاصی که طبق قوانین یا مقررات مربوط، اطلاعات مورد نیاز اعتبارسنجی یا رتبه‌بندی اعتباری را در اختیار مؤسسات مربوط قرار می‌دهند، مکلف به ارائه اطلاعات صحیح و کامل می‌باشند. تبصره ۲- به منظور کاهش تقاضا برای دریافت دسته چک و رفع نیاز اشخاص به ابزار پرداخت وعده‌دار، بانک مرکزی مکلف است ظرف مدت یک سال پس از لازم‌الاجراء شدن این قانون، ضوابط و زیرساخت خدمات برداشت مستقیم را به صورت چک موردی برای اشخاصی که دسته چک ندارند، به صورت یکپارچه در

نظام بانکی تدوین و راه‌اندازی نماید تا بدون نیاز به اعتبارسنجی، رتبه‌بندی اعتباری و استفاده از دسته چک، امکان برداشت از حساب این اشخاص برای ذی‌نفعان معین فراهم شود. در صورت عدم موجودی کافی برای پرداخت چک موردی، صاحب حساب تا زمان پرداخت دین، مشمول موارد مندرج در بندهای (الف) تا (د) ماده (۵) مکرر این قانون و نیز محرومیت از دریافت دسته چک، صدور چک جدید و استفاده از چک موردی می‌باشد. تبصره ۳- هر شخص که با توسل به شیوه‌های متقلبانه مبادرت به دریافت دسته چکی غیرمتناسب با اوضاع مالی و اعتباری خود کرده باشد یا دریافت آن توسط دیگری را تسهیل نماید، به مدت سه سال از دریافت دسته چک، صدور چک جدید و استفاده از چک موردی محروم و به جزای نقدی درجه پنج قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شود و در صورتی که عمل ارتكابی منطبق با عنوان مجرمانه دیگری با مجازات شدیدتر باشد، مرتکب به مجازات آن جرم محکوم می‌شود.

این ماده از اعتبارسنجی متقاضیان دسته چک سخن گفته است. در این خصوص موارد زیر قابل توجه است: ۱. این ماده مقرر کرده است که تمام دسته چک‌ها باید در قالب سامانه صیاد تنظیم و صادر شوند. ۲. این دسته چک‌ها از طریق اعتبارسنجی صادر شده و به هر برگه چک مدت اعتبار و شناسه ویژه‌ای اختصاص داده می‌شود. ۳. با توجه به اعتبارسنجی متقاضیان دسته چک، به آنها دسته چکی با اعتبار مشخصی داده می‌شود. مجموع مبالغ چک‌هایی که صادرکنندگان چنین چک‌هایی صادر کرده و هنوز پرداخت نشده‌اند، نمی‌تواند از سقف اعتبار مزبور بیشتر باشد، در غیر این صورت سامانه صیاد که در ماده بعد با آن آشنا می‌شویم، این چک را به رسمیت نمی‌شناسد. ۴. اگر شخص اعتبارسنجی خود را غیرواقعی جلوه دهد یا دریافت دسته چک نامتناسب شخص دیگر را تسهیل کند، به مجازات‌های زیر محکوم می‌شود: (الف) تا سه سال از دریافت دسته چک و صدور چک جدید و چک موردی محروم می‌شود؛ (ب) جزای نقدی درجه پنج، مگر مجازات شدیدتر باشد. ۵. مدت اعتبار این چک‌ها بر روی آن درج می‌شود و حداکثر مدت اعتبار چک از زمان

می‌کند و در سامانه صیاد درج می‌کند و هنوز پرداخت نشده‌اند، نمی‌تواند از سقف اعتباری که در سامانه اعتبارسنجی برای او در نظر گرفته شده است، بیشتر باشد. ۸. چک‌هایی که بعد از ۲ سال از این قانون صادر شود، در سامانه تسویه چک (چکاوک) تسویه می‌شود. تسویه آنها طبق مبلغ و تاریخ مندرج در سامانه صیاد و در وجه دارنده نهایی است که نام او به عنوان دارنده در سامانه صیاد درج شده است. ۹. اگر بعد از گذشت ۲ سال از تاریخ اجرای این قانون، مالکیت دارنده چک در سامانه صیاد ثبت نشده باشد، آن چک مشمول قانون صدور چک نیست و بانک‌ها باید از پرداخت آن خودداری کنند؛ در غیر این صورت، این چک یک سند تعهدآور مدنی است و تابع احکام قانون صدور چک نیست. ۱۰. بعد از ایجاد این سامانه توسط بانک مرکزی، صدور و ظهرنویسی چک در وجه حامل ممنوع است. ۱۱. ثبت انتقال چک در سامانه صیاد، جایگزین ظهرنویسی چک می‌شود؛ بنابراین بعد از ایجاد این سامانه، انتقال چک، نیازمند امضا و ظهرنویسی در پشت چک نیست؛ بلکه صرفاً به موجب درج مشخصات منتقل‌الیه در سامانه انجام می‌شود. ۱۲. چک‌هایی که تاریخ صدور آنها قبل از زمان مذکور باشد، تابع قانون زمان صدوراند.

۵-۲-۲. راه‌اندازی سامانه نهاب (نظام هویت‌سنجی الکترونیکی بانکی)

اجرای مقررات پیش‌بینی شده در این قانون از جمله لزوم هویت و اعتبارسنجی اشخاص، صدور، انتقال و اخذ مبلغ چک که در راستای حمایت از دارنده چک از یک سو و تحقق کارکرد آن به عنوان ابزار پرداخت از سوی دیگر است و همچنین جلوگیری از پولشویی و مبارزه با آن، سرعت و سهولت در اخذ مبلغ چک به ویژه با در پیش گرفتن راه‌هایی که صادرکننده را به پرداخت مبلغ چک وادار نماید و در نتیجه موجبات کاهش جمعیت کیفری ناشی از صدور چک پرداخت نشدنی (بلامحل) را فراهم آورد، مستلزم استفاده از امکاناتی است که صرفاً پس از فراهم شدن زمینه‌های اجرایی آن امکان‌پذیر خواهد بود. تحقق هر یک از موارد مورد اشاره، ضرورت پیش‌بینی سامانه‌های نظام هویت‌سنجی الکترونیکی

دریافت دسته چک، سه سال است. ۶. چک‌هایی که تاریخ مندرج بر روی آنها پس از مدت اعتبار باشد، مشمول مزایای قانون صدور چک نیستند. ۷. دستورالعمل این ماده ظرف یک سال توسط بانک مرکزی تهیه و به تصویب شورای پول و اعتبار می‌رسد و تا قبل از آن، همان چک‌های رایج فعلی از احکام چک تبعیت می‌کنند.

این سامانه دارای عملکرد زیر است: ۱. بانک مرکزی باید ظرف ۲ سال نام اشخاص ورشکسته، معسر از محکوم به یا اشخاصی را که چک برگشتی صادر کرده‌اند و هنوز رفع سوءاثر نشده، در سامانه صیاد درج کرده و از دریافت دسته چک توسط آنها و صدور چک جدید در سامانه صیاد و استفاده از چک موردی جلوگیری نماید. ۲. اگر اشخاص ورشکسته چکی صادر کنند، احکام چک با رعایت قواعد ورشکستگی بر آن حاکم است. این ماده دلالت بر آن ندارد که چک صادره توسط اشخاص ورشکسته یا معسر تابع احکام صدور چک نیست؛ بلکه دلالت بر آن دارد که بانک‌ها نباید به ایشان دسته چک بدهند. ۳. ممنوعیت مندرج در ماده ۵، درباره چک‌هایی که به وکالت صادر شده نیز جاری است. برای مثال اگر شخصی به وکالت یا به عنوان مدیر شرکت، چک صادر کند و آن چک منتهی به عدم پرداخت شود، نام آن وکیل یا مدیر در سامانه صیاد درج می‌شود و آنها از گرفتن دسته چک یا صدور چک موردی یا صدور هرگونه چک ممنوع می‌شوند. ۴. بانک مرکزی باید امکان استعلام آخرین وضعیت صادرکننده چک، شامل سقف اعتبار و سابقه چک برگشتی ظرف سه سال اخیر و میزان تعهدات تسویه نشده را صرفاً برای کسانی که قصد دریافت چک را دارند فراهم کند. ۵. صدور هر برگ چک منوط به آن است که مبلغ و تاریخ مندرج در چک و نام دارنده آن چک همراه با شناسه ویژه (یکتا) آن چک در سامانه صیاد درج شود. اگر صدور چک در سامانه صیاد درج نشود، یک سند تعهدآور مدنی خواهد بود. ۶. انتقال چک قبل از تسویه آن با ثبت هویت شخصی جدید برای همان شناسه یکتا امکان‌پذیر است. ۷. مبلغ چک نباید از اختلاف سقف اعتبار مجاز و تعهدات چک‌های تسویه نشده بیشتر باشد. به عبارت دیگر، مجموع مبالغ چک‌هایی که یک شخص از دسته چک خود صادر

مبلغ چک صرفاً از طریق سیستم بانکی و به صورت الکترونیکی امکان پذیر است. بر مبنای این سامانه پس از دو سال از سپری شدن مدت اجرای قانون اصلاحی پرداخت و تسویه مبلغ چک به صورت حضوری و نقدی امکان پذیر نخواهد بود و تسویه صرفاً بر مبنای مبلغ و تاریخ ثبت شده در سامانه صیاد خواهد بود (تبصره یک ماده ۲۱ مکرر الحاقی). با توجه به اینکه نام و مشخصات صادرکننده چک و دریافت کننده وجوه در این سامانه‌ها ثبت می‌شود از این رو این موضوع نقش مؤثری در مبارزه با پولشویی از یک سو و میزان درآمد اشخاص به منظور اخذ مالیات از سوی دیگر ایفا خواهد نمود.

۵-۲-۵. راه اندازی سامانه سجل محکومیت های مالی

در تبصره یک ماده ۲۱ ق.ص.ج بانک مرکزی مکلف شده بود سوابق مربوط به اشخاصی که مبادرت به صدور چک پرداخت نشدنی (بلامحل) نموده‌اند، به صورت مرتب و منظم ضبط و نگهداری نماید و فهرست اسامی این اشخاص را در اجرای مقررات این قانون در اختیار کلیه بانک‌های کشور قرار دهد. بر اساس تبصره یک اصلاحی ماده ۲۱ تکلیف مورد اشاره تحت عنوان سامانه سجل محکومیت‌های مالی به عهده قوه قضائیه گذاشته شده است. بر این مبنای، سامانه سجل محکومیت‌های مالی، سامانه‌ای است که به موجب آن قوه قضائیه مکلف است احکام ورشکستگی، اعسار از پرداخت محکوم به و همچنین آرای قطعی صادر شده درباره چک‌های برگشتی و دعاوی مطروحه طبق ماده ۱۴ این قانون به همراه گواهینامه عدم پرداخت مربوط را ثبت و نگهداری نماید، تا امکان دسترسی برخط بانک مرکزی به آن فراهم آید.

ضمانت اجرای ثبت موارد مذکور در ماده ۲۱ مکرر پیش‌بینی شده است. به موجب آن اشخاص ورشکسته، معسر از پرداخت محکوم به یا دارای چک برگشتی رفع سوءاثر نشده نه تنها از دریافت دسته چک محروم می‌باشند بلکه امکان صدور چک در سامانه صیاد و استفاده از چک موردی از آنها سلب می‌گردد. هرچند اعمال و اجرای این موارد ظرف دو سال پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون خواهد بود.

بانکی، اعتبارسنجی ملی، صدور یکپارچه چک (صیاد)، چکاوک، سامانه سجل محکومیت‌های کیفری و شبکه ملی عدالت جهت اجرای مقررات این قانون را فراهم ساخته است که لازم است مورد بررسی قرار گیرد.

سامانه نظام هویت‌سنجی الکترونیکی بانکی (نهاب)، سامانه‌ای یکپارچه حاوی اطلاعات هویتی مشتریان است که تخصیص شماره شناسایی منحصر به فرد برای هر یک از افراد جامعه را در شبکه بانکی میسر می‌سازد. قرار است در این پروژه دیتابیس‌های مشتریان بانک‌ها با پرونده اطلاعات مشتریان به صورت متمرکز شکل گیرد. این سامانه با اتصال برخط به پایگاه داده سازمان ثبت احوال کشور و سازمان ثبت اسناد و املاک کشور و خودکار نمودن عملیات، موجب تسریع در روند ارائه خدمات و اعتبارسنجی دقیق مشتریان خواهد شد.

۵-۲-۳. راه اندازی سامانه اعتبارسنجی ملی

به منظور کاهش ریسک اعطای تسهیلات بانکی، ضروری است فرایند اعتبارسنجی و رتبه‌بندی برای متقاضیان تسهیلات، توسط بانک‌ها انجام پذیرد. با تهیه سامانه نرم‌افزاری اعتبارسنجی داخلی مشتریان، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری از قابلیت امتیازدهی و رتبه‌بندی مشتریان، در قالب شاخص‌های استاندارد برخوردار می‌شوند. در این چارچوب، میزان و نحوه ارائه تسهیلات به هر متقاضی تعیین می‌گردد. بر این اساس در ماده ۵ قانون تسهیل اعطای تسهیلات و کاهش هزینه‌های طرح و تسریع در اجرای طرح‌های تولیدی و افزایش منافع مالی و کارایی بانک‌ها مصوب ۱۳۸۶/۵/۴ پیش‌بینی گردید که متعاقب آن شرکت مشاوره رتبه‌بندی اعتباری ایرانیان، تأسیس گردید. این سامانه امکان سفارشی‌سازی شاخص‌ها، ضرایب و امتیازات هر شاخص را به راهبران خود ارائه می‌دهد.

۵-۲-۴. راه اندازی سامانه چکاوک (تسویه چک و

اسناد کاغذی بانکی)

سامانه «چکاوک» که مخفف سامانه تسویه چک و اسناد کاغذی بانکی است، سامانه‌ای است که به موجب آن پرداخت

۵-۲-۶. راهاندازی شبکه ملی عدالت

در تبصره یک اصلاحی ماده ۲۱ علاوه بر سامانه سجل محکومیت‌های مالی به ایجاد شبکه ملی عدالت توسط بانک مرکزی اشاره شده است. در صورتی که این شبکه بر مبنای عنوان آن بیشتر با تکالیف قوه قضائیه مطابقت دارد و با توجه به اینکه عمده اطلاعات و مواردی که باید در این شبکه ثبت شود در اختیار قوه قضائیه می‌باشد، بهتر بود که این تکلیف بر عهده این قوه سپرده می‌شد. به هر حال برابر تبصره یادشده شبکه ملی عدالت شبکه‌ای است که، بانک مرکزی اطلاعات گواهینامه‌های عدم پرداخت و آرای قطعی محاکم درباره چک را که در سامانه یکپارچه خود ثبت نموده است، جهت امکان دسترسی برخط بانک‌ها، مؤسسات اعتباری، مراجع قضایی و ثبتی در آن تجمیع می‌کند.

۵-۳-۵. ممانعت از صدور دسته چک برای افراد فاقد**اعتبار**

با توجه به اینکه صدور سند تجاری و از جمله چک یک عمل حقوقی مبتنی بر یک فرایند سه مرحله‌ای (تنظیم، امضاء و تسلیم) (۹)، محسوب می‌شود، لذا شرایط اساسی (به تعبیر ماده ۱۹۰ قانون مدنی) یا در حقیقت ارکان ایجاد عمل حقوقی (طرفین، اهلیت ایشان، مبلغ و امضاء) ضرورت دارد. علاوه بر شرایط مورد اشاره و سایر شرایط مقرر در مواد ۳۱۰ و ۳۱۱ قانون تجارت، بر اساس ماده ۶ قانون اصلاحی لزوم تخصیص شناسه یکتا، سقف اعتبار و ثبت چک در سامانه صیاد نیز به شرایط صدور چک مشمول قانون اصلاحی افزوده شده است. علاوه بر این مدت اعتبار چک جهت شمول مقررات قانونی از تاریخ اعطای دسته چک حداکثر سه سال تعیین شده است.

بر اساس قانون صدور چک و دستورالعمل حاکم بر افتتاح حساب جاری، داشتن دسته چک منوط به داشتن حساب جاری است. بر این اساس کلیه اشخاص حقوقی و اشخاص حقیقی دارای پروانه کسب صرف‌نظر از میزان اعتبار می‌توانند دسته چک اخذ نموده و با هر مبلغی که بخواهند نسبت به صدور چک اقدام نمایند. و در فرض داشتن چک برگشتی نیز با اخذ رضایت محضری از هر شخصی ولو اینکه دارنده چک

نباشد نسبت به رفع سوءاثر از چک و سوابق خود اقدام و بانک نیز نسبت به صدور دسته چک اقدام می‌نماید. هرچند در عمل این قانون نیز با وجود مراتب مورد اشاره جهت رفع سوءاثر از چک به درستی اجرا نمی‌شود. اما برابر ماده ۵ اصلاحی قانون صدور چک، درخواست و اعطای دسته چک مستلزم طی مراحل خاصی است. بر مبنای این ماده، اعطای دسته چک به اشخاص حقیقی و حقوقی منوط به وجود و تحقق چند شرط است: اولاً: ارائه دسته چک از سوی بانک به مشتریان صرفاً از طریق سامانه صدور یکپارچه چک (صیاد) نزد بانک مرکزی امکان‌پذیر است و بانک نمی‌تواند مانند روش کنونی نسبت به تخصیص دسته چک به متقاضی اقدام نماید. ثانیاً: بانک متقاضی صدور دسته چک مکلف است از سامانه نظام هویت سنجی الکترونیکی بانکی استعلام نماید تا از نبودن منع قانونی نسبت به متقاضی اخذ دسته چک اطمینان حاصل نماید. چراکه اشخاص ورشکسته، معسر و یا دارای چک برگشتی رفع سوءاثر نشده برابر ماده ۲۱ مکرر اصلاحی از دریافت دسته چک محروم می‌باشند. ثالثاً: بانک مکلف است نسبت به دریافت گزارش اعتباری از سامانه ملی اعتبارسنجی موضوع ماده ۵ قانون اعطای تسهیلات و کاهش هزینه‌های طرح و تسریع در اجرای طرح‌های تولیدی و افزایش منابع مالی و کارایی بانک‌ها مصوب ۱۳۸۶/۴/۵ یا رتبه‌بندی اعتباری از مؤسسات موضوع بند ۲۱ ماده ۱ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴/۹/۱ اقدام نماید. رابعاً: بانک بر اساس نتایج دریافتی و بر اساس سقف اعتبار متقاضی می‌تواند نسبت به اعطای دسته چک به وی اقدام نماید تا از صدور چک بیش از اعتبار متقاضی جلوگیری شود. هرچند هیچ ضابطه مشخص و اطمینان بخشی در مورد بقای اعتبار متقاضی به عنوان یک امر قابل تغییر وجود ندارد. البته بر مبنای قسمت اخیر این ماده شرایط دریافت دسته چک، نحوه محاسبه سقف اعتبار متقاضی و موارد مندرج در دسته چک مانند هویت صاحب حساب، مطابق دستورالعملی است که ظرف یک سال پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون توسط بانک مرکزی تهیه می‌شود و به تصویب شورای پول و اعتبار می‌رسد. با وجود این، ایراد مربوط به بقای اعتبار دارنده دسته

چک جهت جلوگیری از صدور چک پرداخت نشدنی (بلامحل) به عنوان یک امر حادث وجود داشته و امکان جلوگیری از صدور چک وجود ندارد چرا که نمی‌توان گفت اموال دارنده دسته چک وثیقه صدور چک‌های احتمالی در آینده است و مالک حق انتقال اموال به غیر را ندارد.

بر اساس تبصره ۳ الحاقی به ماده ۶ اصلاحی، «هر شخصی که با توسل به شیوه‌های متقلبانه مبادرت به دریافت دسته چکی غیرمتناسب با اوضاع مالی و اعتباری خود یا دریافت آن توسط دیگری را تسهیل نماید، به مدت سه سال از دریافت دسته چک، صدور چک جدید و استفاده از چک موردی محروم و به جزای نقدی درجه پنج قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شود و در صورتی که عمل ارتكابی منطبق با عنوان مجرمانه دیگری با مجازات شدیدتر باشد، مرتکب به مجازات آن جرم محکوم می‌شود».

با توجه به اینکه هدف از تصویب مقررات اصلاحی، پیشگیری از صدور چک پرداخت نشدنی (بلامحل) و حمایت حداکثری از دارنده چک است تا چک به عنوان ابزار پرداخت در کارکرد اولیه خود مورد استفاده و ایفای نقش نماید، منطقی است که نباید به راحتی اشخاص فاقد اعتبار به دسته چک دست یابند. از این رو اگر شخصی با توسل به شیوه‌های متقلبانه که بیانگر سوءنیت وی در بردن مال غیر با استفاده از چک می‌باشد، موفق به اخذ دسته چک شود به مجازات مقرر قانونی محکوم خواهد شد. به نظر می‌رسد جرم مورد اشاره از جرائم غیرقابل گذشت باشد چراکه اصل بر غیرقابل گذشت بودن هر جرمی است مگر اینکه قانون‌گذار خلاف آن را تصریح نموده باشد. به همین جهت در تبصره یک ماده ۱۰۰ قانون مجازات اسلامی ضابطه جرم قابل گذشت تعیین شده است. در حالی که اخذ دسته چک غیرمتناسب با اوضاع و احوال مالی و اعتباری عنصر مادی این جرم را تشکیل می‌دهد و در این مورد چه بسا چکی هنوز صادر و منتهی به گواهینامه عدم پرداخت نشده باشد تا شاکی خصوصی وجود داشته باشد. از سوی دیگر در مورد جرائم مربوط به صدور چک پرداخت نشدنی (بلامحل) هرچند سوابق تقنینی بیانگر قابل گذشت بودن جرم صدور چک پرداخت نشدنی (بلامحل) است اما با توجه به عدم اشاره

به قابل گذشت بودن این جرم در قانون اصلاحی چک، این موضوع نه تنها کمکی به حل این مشکل نمی‌کند بلکه برعکس با توجه به اهداف قانون‌گذار در حمایت از دارنده چک، جرم مورد اشاره ناظر به اخذ دسته چک بر خلاف میزان اعتبار یا بیش از میزان اعتبار و اوضاع و احوال مالی شخص و صرف‌نظر از صدور یا عدم صدور چک است. علاوه بر این، با توجه به اینکه تسهیل‌کنندگان اخذ دسته چک توسط اشخاص فاقد اعتبار نیز مجرم بوده در حالی که در مورد ایشان بحث صدور چک پرداخت نشدنی (بلامحل) و قابل گذشت بودن یا نبودن این جرم مطرح نیست. مضافاً اینکه در مورد این جرم ضرورت وجود شاکی خصوصی نیز شرط است در حالی که در مورد این جرم وجود شاکی خصوصی منتفی است. بنابراین جرم یادشده در زمره جرائم غیرقابل گذشت جای می‌گیرد.

بانک مرکزی مکلف است با تجمیع اطلاعات گواهینامه‌های عدم پرداخت و آرای قطعی محاکم درباره چک در سامانه یکپارچه خود، امکان دسترسی برخط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری را به سوابق صدور و پرداخت چک و همچنین امکان استعلام گواهینامه‌های عدم پرداخت را برای مراجع قضائی و ثبتی از طریق شبکه ملی عدالت ایجاد نماید. قوه قضائیه نیز مکلف است امکان دسترسی برخط بانک مرکزی به احکام ورشکستگی، اعسار از پرداخت محکوم به و همچنین آرای قطعی صادرشده درباره چک‌های برگشتی و دعاوی مطروحه طبق ماده (۱۴) این قانون به همراه گواهینامه عدم پرداخت مربوط را از طریق سامانه سجل محکومیت‌های مالی فراهم نماید.

مطابق ماده ۲۱ مکرر الحاقی قانون جدی، بانک مرکزی مکلف است ظرف مدت دو سال پس از لازم‌الاجراء شدن این قانون در مورد اشخاص ورشکسته، معسر از پرداخت محکوم به یا دارای چک برگشتی رفع سوءاثر نشده، از دریافت دسته چک و صدور چک جدید در سامانه صیاد و استفاده از چک موردی جلوگیری کرده و همچنین امکان استعلام آخرین وضعیت صادرکننده چک، شامل سقف اعتبار مجاز، سابقه چک برگشتی در سه سال اخیر و میزان تعهدات چک‌های تسویه نشده را صرفاً برای کسانی که قصد دریافت چک را دارند،

فراهم نماید. سامانه مذکور به نحوی خواهد بود که صدور هر برگه چک، مستلزم ثبت هویت دارنده، مبلغ و تاریخ مندرج در چک برای شناسه یکتای برگه چک توسط صادرکننده بوده و امکان انتقال چک به شخص دیگر توسط دارنده تا قبل از تسویه آن، با ثبت هویت شخص جدید برای همان شناسه یکتای چک امکان پذیر باشد. مبلغ چک نباید از اختلاف سقف اعتبار مجاز و تعهدات چک‌های تسویه نشده بیشتر باشد. تبصره ۱: در مورد چک‌هایی که پس از گذشت دو سال از لازم‌الاجراء شدن این قانون صادر می‌شوند، تسویه چک صرفاً در سامانه تسویه چک (چکاوک) طبق مبلغ و تاریخ مندرج در سامانه و در وجه دارنده نهائی چک بر اساس استعلام از سامانه صیاد انجام خواهد شد و در صورتی که مالکیت آنها در سامانه صیاد ثبت نشده باشد، مشمول این قانون نبوده و بانک‌ها مکلفند از پرداخت وجه آنها خودداری نمایند. در این موارد، صدور و پشت‌نویسی چک در وجه حامل ممنوع است و ثبت انتقال چک در سامانه صیاد، جایگزین پشت‌نویسی چک خواهد بود. چک‌هایی که تاریخ صدور آنها قبل از زمان مذکور باشد، تابع قانون زمان صدور می‌باشد. تبصره ۲: ممنوعیت‌های این ماده در مورد اشخاص ورشکسته، معسر از پرداخت محکوم به یا دارای چک برگشتی رفع سوءاثر نشده که به وکالت یا نمایندگی از طرف صاحب حساب اعم از شخص حقیقی یا حقوقی اقدام می‌کنند نیز مجری است.

مطابق ماده ۷، قانون اصلاحی جدی، بانک مرکزی مکلف است با تجمیع اطلاعات گواهینامه‌های عدم پرداخت و آرای قطعی محاکم درباره چک در سامانه یکپارچه خود، امکان دسترسی برخط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری را به سوابق صدور و پرداخت چک و همچنین امکان استعلام گواهینامه‌های عدم پرداخت را برای مراجع قضائی و ثبتی از طریق شبکه ملی عدالت ایجاد نماید. قوه قضائیه نیز مکلف است امکان دسترسی برخط بانک مرکزی به احکام ورشکستگی اعسار از پرداخت محکوم به و همچنین آرای قطعی صادرشده درباره چک‌های برگشتی و دعاوی مطروحه طبق ماده (۱۴) این قانون به همراه گواهینامه عدم پرداخت مربوط را از طریق سامانه سجل محکومیت‌های مالی فراهم نماید.

همچنین بانک مرکزی مکلف است ظرف مدت دو سال پس از لازم‌الاجراء شدن این قانون در مورد اشخاص ورشکسته، معسر از پرداخت محکوم به یا دارای چک برگشتی رفع سوءاثر نشده، از دریافت دسته چک و صدور چک جدید در سامانه صیاد و استفاده از چک موردی جلوگیری کرده و همچنین امکان استعلام آخرین وضعیت صادرکننده چک، شامل سقف اعتبار مجاز، سابقه چک برگشتی در سه سال اخیر و میزان تعهدات چک‌های تسویه نشده را صرفاً برای کسانی که قصد دریافت چک را دارند، فراهم نماید. سامانه مذکور به نحوی خواهد بود که صدور هر برگه چک، مستلزم ثبت هویت دارنده، مبلغ و تاریخ مندرج در چک برای شناسه یکتای برگه چک توسط صادرکننده بوده و امکان انتقال چک به شخص دیگر توسط دارنده تا قبل از تسویه آن، با ثبت هویت شخص جدید برای همان شناسه یکتای چک امکان پذیر باشد. مبلغ چک نباید از اختلاف سقف اعتبار مجاز و تعهدات چک‌های تسویه نشده بیشتر باشد.

در مورد چک‌هایی که پس از گذشت دو سال از لازم‌الاجراء شدن این قانون صادر می‌شوند، تسویه چک صرفاً در سامانه تسویه چک (چکاوک) طبق مبلغ و تاریخ مندرج در سامانه و در وجه دارنده نهائی چک بر اساس استعلام از سامانه صیاد انجام خواهد شد و در صورتی که مالکیت آنها در سامانه صیاد ثبت نشده باشد، مشمول این قانون نبوده و بانک‌ها مکلفند از پرداخت وجه آنها خودداری نمایند. در این موارد، صدور و پشت‌نویسی چک در وجه حامل ممنوع است و ثبت انتقال چک در سامانه صیاد، جایگزین پشت‌نویسی چک خواهد بود. چک‌هایی که تاریخ صدور آنها قبل از زمان مذکور باشد، تابع قانون زمان صدور می‌باشد.

ممنوعیت‌های این ماده در مورد اشخاص ورشکسته، معسر از پرداخت محکوم به یا دارای چک برگشتی رفع سوءاثر نشده که به وکالت یا نمایندگی از طرف صاحب حساب اعم از شخص حقیقی یا حقوقی اقدام می‌کنند نیز مجری است.

علاوه بر موارد فوق، جرم توسل به وسایل متقلبانه برای دریافت چک غیرمتناسب با صاحب حساب، در تبصره ۳ ماده ۶ قانون صدور چک پیش‌بینی شده است. این تبصره بیان

تا یکصد و هشتاد میلیون ریال است. نکته نهم: عبارت انتهایی تبصره که بیان می‌دارد: «در صورتی که عمل ارتكابی منطبق بر عنوان مجرمانه دیگری با مجازات شدیدتر باشد، مرتکب به مجازات آن جرم محکوم می‌گردد»، بیان‌گر تعدد معنوی است و به معنای ارتكاب عمل واحدی است که مشمول چند عنوان مجرمانه می‌گردد. باید توجه داشت که مرتکب، فقط به مجازات جرم شدیدتر محکوم می‌شود.

۵-۴. پیش‌بینی صدور چک موردی

مطابق تبصره ۲ ماده ۶ قانون جدید اصلاحی چک، برای اشخاصی که دارای دسته چک نیستند، امکان صدور چک موردی پیش‌بینی شده است. چک موردی دارای احکام زیر است: ۱. بانک مرکزی باید ظرف یک سال، ضوابط چک موردی را تعیین کند. ۲. برای صدور چک موردی، نیازی به اعتبارسنجی و داشتن دسته چک نیست. ۳. اگر برای پرداخت وجه چک موردی، موجودی کافی در حساب نباشد، تا زمانی که وجه آن پرداخت نشده، مشمول موارد تنبیهی مندرج در ماده قبل (سوءاثر) است و همچنین شخص نمی‌تواند دسته چک دریافت کند یا چک موردی دیگری یا هر نوع چک دیگری صادر کند. ۴. سایر احکام چک، مانند صدور اجرائیه، ضمانت، مسئولیت تضامنی و غیره درباره چک موردی نیز جاری است. ۵. طبق نص این ماده، چک موردی برای پرداخت‌های وعده‌دار است، نه بی‌وعده. ۶. چک موردی در وجه حامل قابل صدور و ظهرنویسی نیست.

چک موردی در مقررات اصلاحی قانون صدور چک تعریف نشده است اما بر اساس مفهوم تبصره ۲ ماده ۶ اصلاحی در تعریف آن می‌توان گفت: چک وعده‌داری است که بدون نیاز به اعتبارسنجی و رتبه‌بندی اعتباری به اشخاص فاقد دسته چک اعطا شده و امکان برداشت از حساب شخص را به ذی‌نفع معین فراهم می‌کند. در صورتی که موجودی کافی برای پرداخت مبلغ وجود نداشته باشد، صاحب حساب تا زمان پرداخت دین مشمول ضمانت اجراهای مقرر در بندهای (الف) تا (د) ماده ۵ مکرر این قانون و محرومیت از دریافت دسته چک، صدور چک جدید و استفاده از چک موردی می‌شود.

می‌دارد: «هر شخصی که با توسل به شیوه‌های متقلبانه مبادرت به دریافت دسته چک غیرمتناسب با اوضاع مالی و اعتباری خود کرده یا دریافت آن، توسط دیگری را تسهیل نماید، به مدت سه سال از دریافت دسته چک، صدور چک جدید و استفاده از چک موردی، محروم و به جزای نقدی درجه پنج محکوم می‌شود و در صورتی که عمل ارتكابی منطبق بر عنوان مجرمانه دیگری با مجازات شدیدتر باشد، مرتکب به مجازات آن جرم محکوم می‌گردد.» در خصوص این جرم توجه به نکات ذیل حائز اهمیت است:

نکته اول: در این جرم، مجازات معاون برابر مجازات مباشر دانسته شده است؛ زیرا در متن ماده بیان شده «یا دریافت آن توسط دیگری را تسهیل نماید.» نکته دوم: این جرم مقید به وسیله و نتیجه است؛ با این توضیح که دریافت دسته چک غیرمتناسب با وضع مالی، نتیجه لازم برای این جرم است و لازم است که این دسته چک با شیوه‌های متقلبانه تحصیل شده باشد. نکته سوم: شیوه متقلبانه در این ماده اعم از توسل به وسایل متقلبانه یا توسل به دروغ محض است؛ لذا، برخلاف کلاهبرداری که در آن توسل به وسایل متقلبانه شرط است در این جرم همین که مرتکب از شیوه متقلبانه استفاده کند، کافی است. شیوه متقلبانه با اقداماتی مانند ارائه اطلاعات دروغ به بانک، جعل مدارک و... محقق می‌شود. نکته چهارم: برای تحقق این جرم لازم نیست چکی از مرتکب برگشت شود، بلکه، صرف دریافت چک، کافی است. نکته پنجم: تشخیص غیرمتناسب بودن چک با شرایط مالی و اعتباری دارنده، با دادگاه است. نکته ششم: برگشت شدن چک دارنده، لزوماً به معنای این نیست که دارنده دسته چک این جرم را انجام داده است؛ زیرا، ممکن است دارنده دسته چک در زمان تحصیل چک دارای شرایط مالی متناسب بوده و پس از آن شرایط را از دست داده باشد یا اینکه این شرایط مالی و اعتباری باقی باشد ولیکن صادرکننده با داشتن اعتبار و محل کافی تعمداً چک را پرداخت نکند. نکته هفتم: منظور از شرایط مالی و اعتباری، شرایط مالی و اعتباری در زمان تحویل چک است. نکته هشتم: بر اساس ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی جزای نقدی درجه پنج، عبارت از جزای نقدی بیش از هشتاد میلیون ریال

سخت‌تر نمودن اخذ دسته چک پا را از دگرگونی هم فراتر گذاشته و در صدد حذف صورت مسئله است تا در فکر چاره‌جویی نسبت به معضل صدور چک پرداخت نشدنی (بلامحل) و دعاوی ناشی از آن و زندانیان مربوط به صدور چک پرداخت نشدنی (بلامحل) اعم از کیفری یا حقوقی. چه آنکه اخذ، صدور و انتقال چک به عنوان الفبای حقوق حاکم بر اسناد تجاری و به عنوان پرکاربردترین سند تجاری دچار دگرگونی شده است به نحوی که شرایط و مراحل اخذ دسته چک بسیار سخت شده است به گونه‌ای که چه بسا بیش از ۵۰٪ اشخاصی که هم اکنون دسته چک دارند، بر اساس سامانه ملی اعتبارسنجی موضوع ماده ۵ قانون اصلاحی صدور چک دیگر قادر به اخذ دسته چک نشوند. به این ترتیب و بدون شک هرچند آمار صدور چک پرداخت نشدنی (بلامحل) کاهش چشم‌گیری خواهد داشت، اما تبعات این موضوع به شیوه‌های دیگری و چه بسا با وقوع جرائم در فضای اینترنت خود را نشان دهد. از طرف دیگر با پیش‌بینی درخواست اجرائیه در ماده ۲۳ و شبهه عدم اعتبار ظهنویسی و لزوم ثبت انتقال چک در سامانه صیاد به نام منتقل الیه در تبصره یک ماده ۲۱ مکرر با منتفی نمودن ظهنویسی در حقیقت اصول حاکم بر اسناد تجاری شامل اصل استقلال امضاها، وصف تجریدی بودن اسناد تجاری و اصل قابل طرح نبودن دفاعیات و ایرادات مربوط به روابط پیشین در برابر دارنده با حسن نیت سند تجاری که فرع بر انتقال چک از طریق ظهنویسی و ایجاد مسئولیت تضامنی برای هر امضاکننده سند تجاری برابر ماده ۲۴۹ ق.ت. است را منتفی نموده است و صرفاً اصل بقای رابطه حقوقی منشأ به اعتبار خود باقی است (۱۰).

به این جهت با انتقاد از لزوم ثبت انتقال چک در سامانه صیاد برابر تبصره یک ماده ۲۱ مکرر، این دیدگاه وجود دارد که ثبت انتقال چک در سامانه صیاد فاقد آثار ناشی از انتقال از طریق ظهنویسی و از جمله مسئولیت تضامنی، ایجاد اصول حاکم بر اسناد تجاری مانند اصل استقلال امضاها، اصل حمایت از دارنده با حسن نیت و وصف تجریدی در اسناد تجاری است. بر این مبنا انتقال در سامانه صرفاً یک نوع انتقال مدنی محسوب می‌شود و برای انتقال‌دهنده تعهد براتی و در نتیجه مسئولیت

نکته قابل توجه در مورد چک موردی آن است که قانون‌گذار در تبصره ۲ ماده ۶ از عبارت ابزار پرداخت «وعده‌دار» استفاده نموده است. بر این اساس ممکن است گفته شود قانون‌گذار بر خلاف کارکرد چک که به عنوان ابزار پرداخت نقدی ایجاد و مورد استفاده قرار می‌گیرد و همچنین بر مبنای ماده ۳۱۱ قانون تجارت که مقرر داشته پرداخت وجه نباید وعده داشته باشد، بر مبنای عرف استفاده از چک به صورت وعده‌دار جامه عمل پوشانده و ابتدا در صدر ماده ۳ و ۳ مکرر اصلاحی قانون صدور چک در سال ۱۳۸۲ عبارت تاریخ صدور چک به عبارت مندرج در آن تغییر یافت که بر این اساس به نظر برخی، قانون‌گذار چک را به عنوان ابزار پرداخت وعده‌دار پذیرفته است و بر این مبنا قائل به نسخ ضمنی قسمت اخیر ماده ۳۱۱ ق.ت. شده‌اند. اما در مقابل به نظر برخی دیگر، وعده‌دار نبودن از شرایط صدور چک محسوب می‌شود (۹). در تأیید این نظریه می‌توان گفت که قانون‌گذار در قانون صدور چک و قانون اصلاحی اخیر در صدد بیان شرایط صدور چک نبوده و صرفاً در رابطه با چک موردی از آن به عنوان ابزار پرداخت وعده‌دار استفاده نموده است در غیر این صورت بایستی به طور کلی از چک به عنوان ابزار پرداخت غیرنقدی و وعده‌دار استفاده می‌نمود. عقیده به نسخ قسمت اخیر ماده ۳۱۱ سبب می‌شود که چک از کارکرد اولیه خود به عنوان ابزار پرداخت نقدی و از جایگاه یک سند تجاری با ویژگی‌ها و اصول خاص حاکم بر آن به یک ابزار بانکی تنزل یابد.

۵-۵-۵. اصل اعتبار مقررات قانون تجارت و قانون

صدور چک

عنوان اصلاح قانون صدور چک حکایت از آن دارد که قانون‌گذار مبنا و چارچوب قوانین قبلی را قبول داشته و بر این اساس اصلاحاتی را در قوانین قبلی به موجب اصلاحات جدید مدنظر داشته و نسبت به اعمال آن اقدام نموده است. هرچند ممکن است گفته شود که برخی تغییرات موجب فروریختن یا تزلزل در ارکان قانون صدور چک و قانون تجارت شده است به این جهت این تغییرات دیگر اصلاح نیست بلکه به واقع یک نوع دگرگونی است. چرا که به عنوان مثال قانون‌گذار با

پیش‌بینی راهکارهای جدید جهت جلوگیری از صدور چک پرداخت‌نشده (بلامحل) و تسریع و تسهیل وصول مبلغ چک توسط دارنده است، محروم کردن دارنده چک از مزایای قانونی قبلی که نه به نحو تصریح و نه به نحو تلویحی نسخ نشده است، خلاف اصول حاکم بر تفسیر و اهداف مقنن در حمایت از دارنده چک است. بنابراین دیدگاه مطروحه مبنی بر حاکمیت قواعد انتقال مدنی در مورد چک قابل دفاع نیست.

علاوه بر استدلال یادشده، نکته قابل توجه اینکه برابر ماده ۱۱ قانون اصلاحی تصریح شده است که مواد ۴، ۵، ۶ و ۲۳ قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵/۴/۱۶ لغو می‌شود و بدیهی است که قانون‌گذار با وجود در مقام بیان بودن، اشاره‌ای به نسخ سایر مقررات ننموده است و این امر خود بیانگر بقاء مقررات مورد اشاره می‌باشد. هرچند بر اساس رویه پیشین، قانون‌گذار عمدتاً از نسخ قوانین قبلی یا برخی مواد، استفاده می‌نمود ولی در قانون اخیر از واژه لغو در مورد برخی مواد استفاده نموده است که بر اساس مفهوم آن سایر مواد قانون صدور چک و مقررات قانون تجارت به قوت خود باقی است، مگر آن که بتوان بر اساس قواعد حاکم بر تفسیر قائل به نسخ ضمنی یا تخصیص برخی احکام و مقررات پیشین شد.

۵-۶. ابهامات قانون جدید

در این قسمت تلاش می‌شود، ابهامات قانون جدید مورد بحث و بررسی قرار گیرند.

۵-۶-۱. ابهام در ظهرونیسی

مهم‌ترین چالش این قانون، ابهام شدید آن در مقوله ظهرونیسی است که آن هم معلول شیوه تدوین ماده ۲۱ مکرر است: «به موجب قسمتی از این ماده، ثبت انتقال در سامانه صیاد جایگزین پشت‌نویسی چک خواهد بود». حداقل سه نظر و احتمال در تفسیر این ماده وجود دارد: از سویی ممکن است انتقال چک در سامانه صیاد، ماهیت انتقال طلب داشته باشد و مقررات ظهرونیسی در مورد آن منتفی باشد؛ از سوی دیگر ممکن است انتقال چک در سامانه صیاد را ظهرونیسی دانست و ظهرونیسی سنتی به صورت درج در خود چک منسوخ تلقی

تضامنی برابر ماده ۲۴۹ ق.ت و اصول حاکم بر اسناد تجاری ایجاد نمی‌شود.

با وجود این هرچند نخستین مسئله مورد اشاره قابل توجه است اما اصول حاکم بر اسناد تجاری، ویژگی‌های حقوقی اسناد تجاری و مزایای قانونی حاکم بر این اسناد از جمله مسئولیت تضامنی مسئولان سند تجاری در برابر دارنده (ماده ۲۴۹ ق.ت)، درخواست صدور قرار تأمین خواسته نسبت به چکی که در مهلت‌های مقرر قانونی گواهی عدم پرداخت صادر و علیه امضاکنندگان طرح دعوا شده (بند ج ماده ۱۰۸ ق.آ.د. م و ماده ۲۹۲ ق.ت)، انتخاب یک حوزه قضایی از بین دو یا چند حوزه قضایی جهت طرح دعوا یا درخواست صدور اجرائیه و سایر امتیازات قانونی با وجود اصلاحات مورد اشاره به قوت و اعتبار خود باقی است. به ویژه که انتقال سند در وجه شخص معین با امضای ظهر آن ممکن بوده و بدون امضای دارنده تبعات ناشی از ماده ۱۴ قانون صدور چک را برای دارنده در پی خواهد داشت، هر چند که لازم است توسط دارنده مراتب انتقال در سامانه صیاد ثبت شود. به بیان دیگر، ثبت انتقال، دارنده را از ادعاهای مطروحه توسط ذی‌نفع مورد ادعا برابر ماده ۱۴ مصون نگاه نمی‌دارد. به این ترتیب، مطمئن‌ترین راه ظهرونیسی و سپس ثبت انتقال در سامانه است که در این صورت، مسئولیت تضامنی و اصول حاکم بر اسناد تجاری بر چنین چکی حکمفرما خواهد بود. در تأیید این استدلال می‌توان به نظریه مشورتی کمیسیون قوانین تجارت اداره کل حقوقی قوه قضائیه استناد نمود که به موجب آن: «وضع ماده ۲۳ قانون اصلاح قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷/۸/۱۳ امتیازی است برای دارنده چک که بدون رسیدگی و تشریفات دادرسی درخواست اجرای مفاد چک را از دادگاه صالح بنماید. بنابراین، دلالتی بر نسخ ماده ۲۴۹ قانون تجارت که بیانگر قواعد مسئولیت تضامنی صادرکنندگان اسناد تجاری است، ندارد. در نتیجه امکان مراجعه دارنده به ظهرونیس برابر مقررات مربوط به قوت خود باقی است.» به این ترتیب و با توجه به اینکه رویکرد قانون‌گذار حمایت از دارنده چک و

^۱ نظریه ۲۸۵۵/۹۷/۷ مورخ ۱۱/۱۳۹۷/۱۰ اداره کل حقوقی قوه قضائیه در پاسخ به استعلام ۱۶/۹۳۲/۹۰۱۶ مورخ ۳۴۰۰/۱۳۹۷/۱۵/۱۰ دادگستری شهرستان چادگان

تبره ۴ ماده ۵ مکرر مقرر کرده که محدودیت‌های پیش‌بینی شده علاوه بر صاحب حساب به نماینده وی که اقدام به صدور چک نموده نیز اعمال می‌شود، تا زمانی که در مرجع قضایی اثبات نماید که عدم پرداخت مستند به عمل صاحب حساب یا نماینده بعدی او بوده است. این در حالی است که اولاً در بازه زمانی دادرسی که به منظور اثبات امر مذکور انجام می‌شود، امورات مالی این نماینده مختل می‌شود و به ویژه تمام حساب‌های بانکی او مسدود می‌شود. توجه داشته باشید که حکم مذکور عمده‌تاً شامل مدیران شرکت‌های تجاری و حتی مدیران صاحب امضاء در دستگاه‌های دولتی است که ایشان به صورت حرفه‌ای همیشه با مسئله صدور چک سروکار دارند و ضمانت اجرای فوق، آن هم اعمال کامل محدودیت‌ها بر ایشان، قطعاً توالی نامطلوبی در نظام اداری اشخاص حقوقی ایجاد خواهد کرد. بنابراین شایسته است قانون‌گذار اعمال محدودیت‌ها را نسبت به نماینده صادرکننده محدود کند.

۵-۶-۴. ابهام در رفع سوءاثر

به موجب بند «ه» تبصره ۳ ماده ۵ مکرر، یکی از موارد رفع سوءاثر، ارائه حکم قضایی مبنی بر برائت ذمه صاحب حساب در خصوص چک است. معلوم است که حکم برائت ماهیتی حقوقی دارد و به نظر می‌رسد که در پی یک دادرسی حقوقی (مدنی) صادر می‌شود. حال سؤال این است که اگر در نتیجه یک دعوی کیفری، اموری از قبیل جعل، کلاهبرداری، سرقت یا خیانت در امانت نسبت به چک احراز شود، تکلیف چیست؟ آیا با چنین احکام قطعی می‌توان در خواست رفع سوءاثر کرد؟ علت ابهام این است که از سویی این قبیل احکام، حکم برائت محسوب نمی‌شوند و طبعاً با تفسیر لفظی از شمول مقرر قانونی خارج هستند و از سوی دیگر این احکام گرچه حکم برائت نیستند لیکن به دلالت التزام، دلالت بر برائت دارند و بر اساس تفسیر منطقی باید این دسته احکام را نیز همچون حکم برائت موجب رفع سوءاثر دانست.

یکی دیگر از موارد رفع سوءاثر این است که ذی‌نفع (دارنده) چک ظرف سه سال از تاریخ صدور گواهی‌نامه عدم پرداخت، دعوی حقوقی یا کیفری در خصوص چک طرح نکرده باشد.

گردد، و در نهایت ممکن است انتقال چک در سامانه صیاد نوعی ظهرونیسی جدید در کنار ظهرونیسی سنتی در متن چک شمرده شود که البته تا حدودی در احکام تفاوت دارند. ماده ۲۱ مکرر چالشی جدی در این خصوص ایجاد کرده و لازم است قانون‌گذار نسبت به رفع این ابهام، اقدام کند. مشابه این اشکال، مسئله صدور چک در وجه حامل و ظهرونیسی سفید است که هرچند بنده معتقد به بقای اعتبار آن هستم، ولی ماده ۲۱ مکرر شائبه فسخ و زوال امکان آن را القاء می‌کند.

۵-۶-۲. درج کد رهگیری در گواهی‌های عدم پرداخت

یکی دیگر از ابهامات قانون جدید، مسئله اثر درج کد رهگیری در گواهی‌های عدم پرداخت است. از سویی ضمانت‌اجرای مذکور در ماده ۴ اصلاحی (یعنی عدم ترتیب اثر در مراجع ثبتی قضایی) شبهه بی‌اعتباری گواهی‌نامه عدم پرداخت را القاء می‌کند و از سوی دیگر تحلیل منطقی ایجاب می‌کند که گواهی‌نامه عدم پرداخت فاقد کد رهگیری را قابل استناد و استفاده در دادرسی مدنی بدانیم، بدون اینکه امکان صدور مستقیم اجرائیه وجود داشته باشد. این اختلاف دیدگاه نیز معلول ضعف قانون‌گذاری است.

۵-۶-۳. اطلاع‌رسانی برخط به تمام بانک‌ها و مؤسسات

اعتباری بعد از سپری شدن ۲۴ ساعت

نکته مهم دیگر ماده ۵ مکرر است که ضمن پیش‌بینی ترتیب مؤثر و مقید مبنی بر اطلاع‌رسانی برخط به تمام بانک‌ها و مؤسسات اعتباری و تکلیف ایشان به برخی اقدامات، این تکلیف را منوط به سپری شدن ۲۴ ساعت نموده است. اولاً ممکن است از ظاهر عبارات این شائبه ایجاد شود که بانک‌ها و مؤسسات اعتباری قبل از انقضاء ۲۴ ساعت حق انجام اقدامات مکرر را ندارند که این نتیجه منطقی نمی‌نماید. ثانیاً ایجاد فرصت ۲۴ ساعته کافی است تا صادرکننده وجوه موجود در حساب‌های دیگرش را از سایر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری خارج کند.

این مورد که در بند «ه» تبصره ۳ ماده ۵ مکرر مقرر شده، با این اشکال مواجه است که علی‌الاصول، دارنده اقدام به طرح دعوی حقوقی یا کیفری نخواهد نکرد و حق خویش را از طریق صدور اجرائیه ثبت یا اجرائیه دادگاه پیگیری می‌کند. در واقع بند واو تبصره مذکور باید سپری شدن سه سال از تاریخ صدور گواهینامه عدم پرداخت و عدم اقدام قضایی یا ثبتی در این مدت را موجب رفع سوءاثر محسوب می‌کرد.

این مورد که در بند «ه» تبصره ۳ ماده ۵ مکرر مقرر شده، با این اشکال مواجه است که علی‌الاصول، دارنده اقدام به طرح دعوی حقوقی یا کیفری نخواهد نکرد و حق خویش را از طریق صدور اجرائیه ثبت یا اجرائیه دادگاه پیگیری می‌کند. در واقع بند واو تبصره مذکور باید سپری شدن سه سال از تاریخ صدور گواهینامه عدم پرداخت و عدم اقدام قضایی یا ثبتی در این مدت را موجب رفع سوءاثر محسوب می‌کرد.

۵-۶-۵. ابهام در مفهوم خسارت بر اشخاص ثالث

موضوع تبصره ۵ ماده مکرر

به موجب تبصره ۵ ماده ۵ مکرر قانون صدور چک، بانک یا مؤسسه اعتباری، حسب مورد مسئول جبران خسارتی خواهند بود که از عدم انجام تکالیف مقرر در این ماده و تبصره‌های آن به اشخاص ثالث وارد گردیده است. برای طرح دعوای مطالبه خسارت، احراز ضرر و تقصیر و رابطه سببیت لازم است. این تبصره، صرفاً بیانگر تقصیر است و لذا سایر ارکان دعوی خسارت نیز باید به آن افزوده شود؛ برای مثال ممکن است فردی که دارنده چک پرداخت نشدنی است از بانک را به دلیل اینکه در راستای بند ب ماده ۵ مکرر اقدام به مسدود نمودن حساب‌های صادرکننده ننموده و متعاقباً صادرکننده اقدام به انتقال موجودی خود به دیگران نموده و در حال حاضر مالی برای استیفای طلب او وجود ندارد، مطالبه خسارت نماید. در این مورد، ارکان تقصیر و ورود خسارت و رابطه سببیت موجود و صدور حکم بر محکومیت بانک و یا مؤسسه خاطی به پرداخت خسارت ممکن است. با این حال، قانون‌گذار اما مشخص نکرده که منظور از خسارات وارده بر اشخاص ثالث چیست؟ مشابه این اشکال در تبصره الحاقی به ماده ۲ قانون صدور چک وجود داشت که قانون‌گذار را به تصویب ماده واحده تفسیری در این خصوص مجبور کرد. این خطای قانون‌گذاری در این نوبت نیز تکرار شده است.

۵-۶-۷. مرور زمان جدید برای چک

سه سال از تاریخ صدور گواهینامه عدم پرداخت و عدم طرح دعوی حقوقی یا کیفری، موجب رفع سوءاثر از چک است که این امر پیش‌بینی یک مرور زمان جدید برای چک است. ایرادی که به این بند وارد است آن است که در ماده پیش‌بینی شده که اگر دارنده برای وصول طلب به دوایر اجرای اسناد رسمی لازم‌الاجراء مراجعه نماید و وصول طلب خود را از آن مرجع پیگیری نماید، آیا این اقدام قاطع این مرور زمان هست

۵-۶-۶. ایرادات صدور چک موردی

در تبصره ۲ ماده ۶ الحاقی، قانون‌گذار «چک موردی» را به منظور کاهش تقاضای دسته چک پیش‌بینی کرده است. در

یا خیر؟ ظاهر ماده، اشاره‌ای به مطالبه طلب از دوایر اجرای اسناد رسمی ندارد و این ایرادی مهم در خصوص این بند است. در این مورد، باید غفلت مقنن را با عمومات جبران نمود و به این بود که مطالبه در اجرای ثبت هم قاطع مرور زمان است. ایراد دوم این است که به موجب ماده ۱۱ قانون صدور چک مهلت شکایت کیفری شش ماه از تاریخ واخواست چک است؛ با این وصف، پیش‌بینی مهلت سه‌ساله برای شکایت کیفری در این بند امری عبث خواهد بود، چرا که بعد از شش ماه دارنده حق شکایت کیفری را نخواهد داشت.

۵-۶-۸. ضمانت اجرای دارای آثار نامطلوب اقتصادی علیه صادرکننده چک

تبصره یک ماده ۵ مکرر در مقام تعدیل ضمانت اجراهای مقرر است. در واقع به موجب ماده ۵ مکرر، در صورت غیرقابل پرداخت بودن چک، محدودیت‌های زیادی برای صادرکننده چک اعمال می‌شود اما اعمال این محدودیت‌ها در مواردی ممکن است آثار نامطلوب اقتصادی بر جامعه ایجاد کند. در واقع باید توجه داشت که پرداخت نشدن چک و تعهدات مالی بالضروره و همیشه معلول ناشیستگی و عدم لیاقت صادرکننده نیست. در هر جامعه‌ای به ویژه در شرایط اقتصادی حاکم بر جامعه ایران، اتفاقات و مسائلی بروز و در فعالیت‌های مالی بنگاه‌های اقتصادی اختلال ایجاد می‌کند که معلول عدم درایت برخی مدیران داخلی یا ظلم‌های ناروای برخی قدرت‌های خارجی است و صادرکننده چک در آن نقشی نداشته و حتی برایش قابل پیش‌بینی هم نبوده است. حال اعمال محدودیت‌ها بر صادرکننده می‌تواند باعث وقفه فعالیت بنگاه اقتصادی و بالتبع، اثر منفی بر اشتغال برخی افراد و حتی اختلال در نظام اقتصادی شود. به همین منظور قانون‌گذار هوشمندانه از تعلیق اعمال محدودیت‌ها سخن گفته است و چون تشخیص آن بسته به مورد باید به عمل آید، آن را به عهده شورای تأمین استان قرار داده است و پیشنهاد آیین‌نامه آن را با در نظر گرفتن معیارهایی مثل میزان تولید، صادرات و تعداد افراد شاغل به عهده وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی قرار داده است. این آیین‌نامه در تاریخ ۹۸/۶/۶ به تصویب

هیأت دولت رسید لیکن شرایط برخورداری از این ارفاق بسیار سخت‌گیرانه تعیین شده است. به عنوان نمونه به موجب ماده ۲ آیین‌نامه بنگاهی که دارای حداقل ۱۰۰ کارگر باشد می‌تواند از این ارفاق بهره‌مند شود. در حالی که بنگاه‌های اقتصادی با تعداد کارگر کمتر از ۱۰۰ نفر هم شایسته برخورداری از این اعتبار هستند. فرض کنید یک بنگاه اقتصادی با ۸۰ کارگر به دلیل مشکلات ناخواسته اقتصادی، مشمول محدودیت‌های ناشی از چک پرداخت نشدنی گردد. در اثر این محدودیت‌ها، امکان تأمین نقدینگی و امکان افتتاح LC و امثال آن را از دست داده و بالتبع فعالیت آن مختل گردد و بالتبع ۸۰ کارگر بی‌کار شوند. پرواضح است موارد متعددی از این قبیل پدید خواهد آمد که هم مشکلات اشتغال ایجاد کرده و هم اقتصاد شهر یا استان را دچار اختلال می‌کند. بنابراین به نظر می‌رسد هیأت دولت باید شرایط اعمال تبصره ۱ ماده ۵ مکرر را تسهیل و به تشخیص شورای تأمین استان اعتماد کند.

در نهایت اینکه صدور اسناد تجاری الکترونیک در دنیای امروز امری اجتناب‌ناپذیر است و لاجرم باید زمینه اجرای آن را فراهم کرد. البته قانون‌گذار در سال ۱۳۸۲ در ماده ۷ قانون تجارت الکترونیکی فی‌الجمله اعتبارات را به رسمیت شناخته و به امضای الکترونیک، تمام اعتبار امضای سنتی را اعطا کرده است. انتظار می‌رفت از همان زمان دولت زیرساخت‌های لازم جهت عملیاتی‌شدن صدور اسناد تجاری الکترونیک را فراهم کند و به موازات آن، نظام تقنینی نیز نسبت به تدوین قوانین مربوطه اقدام کند که متأسفانه اقدام مؤثری صورت نگرفت. شاید مهم‌ترین اقدام تقنینی در این خصوص، قانون اصلاح قانون صدور چک اخیرالتصویب باشد که با الحاق یک تبصره به ماده یک قانون صدور چک، ضمن شناسایی صریح چک الکترونیک، بانک مرکزی را مکلف به تدارک الزامات در قالب صدور دستورالعمل‌هایی کرده است. البته هنوز بستر امضای دیجیتال فراهم نیامده و عملیاتی‌شدن صدور چنین چک‌هایی نیازمند زمان است.

۶. نتیجه‌گیری

وجود عواملی همچون نهادهای کارآمد پولی، مالی و یک سیستم نظارتی کارآمد که قواعد معاملات اقتصادی و تجاری را رقم زند، برای داشتن رشد تولید ملی بالا و پایدار و ایجاد رونق در اقتصاد ضروری است. قانون «اصلاح قانون صدور چک» مشتمل بر ۱۱ ماده در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ ۱۳ آبان ماه ۱۳۹۷ مجلس شورای اسلامی تصویب شده بود، مفاد قانون اصلاح قانون صدور چک توانسته تا حد قابل قبولی مشکلات کارکردی این سند تجاری را در اقتصاد ایران ارزیابی کرده و راه‌حلهایی ارائه دهد که بیشتر از اینکه جنبه درمانی داشته باشند، جنبه پیشگیرانه مناسبی برای صدور چک به خصوص چک برگشتی پیش‌بینی کند و اثر آن بر تجارت و اقتصاد داخلی ایجاد امنیت و اعتماد در فضای کسب و کار و تقویت آنها خواهد بود. وجود این قانون در نظام حقوقی ایران امری لازم و ضروری بوده زیرا چک در تجارت داخلی ایران دارای آثار و قابلیت‌های زیادی است که بی‌شک اگر قوانین آن سالم و بدون ایراد باشد و در اجرا نیز با مشکلی مواجه نشوند به راحتی خواهد توانست باعث رونق تجارت شود زیرا ایجاد محدودیت برای صادرکننده چک حتی صادرکننده با حسن نیت باعث خواهد شد تجار با ترس و احتیاط کار کنند و غلبه ترس آنها بر امورات شرکت سبب خواهد شد چرخ اقتصاد و تجارت با سرعت کمتری ولی اطمینان بیشتری بچرخد.

در قانون جدید چک الکترونیکی (داده‌پیام) به رسمیت شناخته شده و لازم‌الاجرا بودن مقررات و قوانین چک در مورد چک‌های الکترونیک در این قانون مورد توجه قرار گرفته است. به عبارتی برای این‌که چک سند تجاری محسوب شود و مشمول قانون صدور چک قرار بگیرد حتماً لازم نیست برگه کاغذی به انضمام تاریخ و امضای صادرکننده آن باشد و می‌توان بر اساس قواعد حاکم بر تجارت الکترونیک چنین سندی را تعریف کرد. البته مقرر شده است اقدامات لازم در خصوص چک‌های الکترونیکی و صدور دستورالعمل‌های لازم توسط بانک مرکزی ظرف مدت یک سال انجام شود و جای امیدواری دارد که برخی خلأهای قانون تجارت الکترونیک راجع به اسناد الکترونیک با این اقدامات مرتفع شود.

در اصلاحات اخیر ابزار پرداخت جدیدی تحت عنوان چک موردی با آثار مشابه چک به عنوان سند تجاری پیش‌بینی شده است تا امکان برداشت از حساب اشخاصی که دسته چک ندارند برای ذی‌نفعان معین فراهم شود. چک موردی موجب می‌شود تمایل افراد برای گرفتن دسته چک کنترل شود و صرفاً به متقاضیانی تحویل داده خواهد شد که اثبات شود دسته چک ندارند. همچنین نیازی به انجام عملیات اعتبارسنجی و رتبه‌بندی متقاضی نیز ندارد.

طبق اصلاحات جدید، بانک مرکزی مکلف است با تجمیع اطلاعات، گواهینامه‌های عدم پرداخت و آرای قطعی محاکم درباره چک در سامانه یکپارچه خود، امکان دسترسی برخط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری را به سوابق صدور و پرداخت چک و همچنین امکان استعلام گواهینامه‌های عدم پرداخت را برای مراجع قضایی و ثبتی از طریق شبکه ملی عدالت ایجاد کند. قوه قضائیه نیز مکلف است امکان دسترسی برخط بانک مرکزی به احکام ورشکستگی، اعسار از پرداخت محکوم‌به و همچنین آرای قطعی صادرشده درباره چک‌های برگشتی و دعاوی مطروحه طبق ماده ۱۴ قانون را از طریق سامانه سجل محکومیت‌های مالی (تأسیس جدیدی است که قوه قضائیه برای محکومین مالی در نظر گرفته است) فراهم کند.

البته قانون اصلاحی جدید چک دارای محدودیت‌های است. جلوگیری از افتتاح حساب و انسداد حساب‌های صادرکننده در تمام بانک‌ها و مؤسسات اعتباری از جمله این محدودیت‌هاست. پس از گذشت ۲۴ ساعت از ثبت غیرقابل پرداخت بودن یا کسری مبلغ چک در سامانه یکپارچه بانک مرکزی کلیه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری مکلف‌اند از افتتاح هرگونه حساب و صدور کارت بانکی جدید برای صاحب حساب خودداری کرده و همچنین وجوه کلیه حساب‌ها و کارت‌های بانکی و هر مبلغ متعلق به صادرکننده را مسدود کنند. به علاوه پرداخت هرگونه تسهیلات بانکی، صدور ضمانت‌نامه و یا گشایش اعتبار اسنادی تا زمان رفع سوء‌اثر از چک برای صاحب حساب ممنوع است.

بانک‌ها مکلف‌اند متناسب با نتایج رتبه‌بندی اعتباری به طریق پیش‌بینی شده در قانون سقف اعتبار مجاز متقاضی را محاسبه

و به هر برگه چک شناسه و مدت اعتبار اختصاص دهند. توسل به شیوه‌های متقلبانه در خصوص دریافت دسته چک غیرمتناسب با اوضاع مالی و اعتباری و یا تسهیل دریافت آن توسط دیگری جرم‌انگاری شده و علاوه بر محرومیت از حقوق اجتماعی، جزای نقدی نیز در صورت ارتکاب آن در نظر گرفته شده است. در مجموع قانون جدید نسبت به اصلاحات قبلی قانون چک از پویایی و انطباق بهتری با شرایط واقعی جامعه برخوردار است و امید می‌رود موارد ابهام این قانون که مورد بررسی قرار گرفتند، در قالب آیین‌نامه‌های اجرایی آن با ذکر جزئیات شفاف شده و مورد استفاده ذی‌نفعان قرار گیرد.

۷. تقدیر و تشکر

از تمام عزیزانی که در تهیه و تدوین این پژوهش مساعدت و همکاری نمودند تقدیر و تشکر می‌کنم.

۸. سهم نویسندگان

کلیه نویسندگان به صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

۹. تضاد منافع

در این پژوهش هیچگونه تضاد منافی وجود ندارد.

References:

1. Barati N. Comparison of check law and trade law. *Law Studies Summer*. 2020;40(1):105-34.
2. Asgari A. Advantages of the law on issuing checks over the law of commerce regarding the rights of the holder of the check. *Studies in Political Science, Law and Jurisprudence Winter*. 2019;5(4):17-29.
3. Skini R. Business law (bill, promissory note, warehouse receipt, carrier documents and checks). Tehran: Samt Publications; 2004. (Persian).
4. Bakhtar A. Complete set of views on the unity of procedure of the Supreme Court (legal affairs). Tehran: Jangal Publication; 2009. (Persian).
5. Bahrami B. Civil Procedure Code. Tehran: Negah Bineh Publications; 2009. (Persian).
6. Katebi H. Business law. Tehran: Ganj-e-Danesh; 2006. (Persian).
7. Zandi M. Business Documents, Judicial Procedure of Tehran Courts of Appeal. Tehran: Jangal-Javadaneh Publications; 2011. (Persian).
8. Sardoeinasab M, Taheri A. Electronic Business Documents. Tehran: Mizan Publications; 2014. (Persian).
9. Abdipourfard E. Business law, Business Documents. Tehran: Majd Publications; 2018. (Persian).
10. Abdipourfard E. Legal Effects of Issuer Signature and Endorser (Comparative Study in Roman-Germanic Legal Systems, Common Law and Iranian Law). *Journal of Legal Studies*. 2017;3(9):191-218. (Persian).

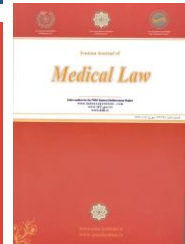

The Iranian Association
of Medical Law

MLJ

Medical Law Journal
2021; Legal Innovation

Journal Homepage: <http://ijmedicallaw.ir>

ORIGINAL ARTICLE

Innovations in the reform of the law on the issuance of checks and its legal gaps

Mohammadtaghi Haji Ali¹ , Davood Andarz^{2*}

1. Master of Private Law, Islamic Azad University, Damavand Branch (Damavand), Tehran, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Private Law, Islamic Azad University, Damavand Branch (Damavand), Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Received: 8 May 2021

Accepted: 14 August 2021

Published online: 15 January 2022

Keywords:

Business Documents

Check

Obligation of Banks

Check Code

* Corresponding Author:

Davood Andarz

Address: Department of Private Law,
Damavand Branch (Damavand), Islamic
Azad University, Tehran, Iran.

Postal Code: 39718-78911

Telephone: 39-76301225

Email: davood.andarz@gmail.com

ABSTRACT

Background and Aim: Checks as a means of cash payment, of course, in many cases as a tool for promising payments, is very popular with individuals, so it is used in many transactions, whether commercial or non-commercial and based on this, it is logical that more than any other issue, it has been considered by the legislator and, of course, it has been tested and made many mistakes.

Materials and Methods: This research is of theoretical type and the research method is descriptive-analytical and the method of data collection is library and has been done by referring to documents, books and articles.

Results: The new law provides banks with various obligations in relation to checks. In order to fulfill these obligations, there are gaps such as ambiguity in removing the effects of checks, ambiguity in the concept of damages to third parties.

Ethical considerations: In order to organize this research, while observing the authenticity of the texts, honesty and fidelity have been observed.

Conclusion: The new law has more dynamism and better adaptation to the real conditions of the society than the previous amendments to the check law, and there is a capacity for the gaps in this law to be clarified in the form of its executive regulations with details, and to be used by stakeholders.

© Copyright (2018) Iranian Association of Medical law, Tehran, Iran.

Cite this article as:

Haji Ali MT, Andarz D. Innovations in the reform of the law on the issuance of checks and its legal gaps. *Medical Law Journal* 2021; Legal Innovation.